

Європа у світовій економічній системі

Олена БУЛАТОВА,
Роланд АЙЗЕН,
Олександр КАРПЕНКО,
Сергій САРБАШ

**РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО
БЕЗПЕКОВОГО КОМПЛЕКСУ В КОНТЕКСТІ
СУЧАСНИХ ПОЗИЦІЙ КРАЇН ЄС
У МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ****Резюме**

Для забезпечення високого рівня безпекового розвитку країн / інтеграційних об'єднань особливого значення набуває постійний моніторинг та діагностування основних індикаторів рівня безпеки та всіх її складових. Сучасні міжнародні рейтинги формують аналітичний базис для оцінювання складових безпекової сфери, дають змогу здійснювати компаративний аналіз та виокремлювати відповідні лідерські позиції країн. Результати моніторингу сприяють об'єктивному оцінюванню та управлінню ризиками економічної безпеки на відповідних рівнях: регіональному (регіональний безпековий комплекс), національному (безпека окремих країн), мікрорівні тощо.

© Олена Булатова, Роланд Айзен, Олександр Карпенко, Сергій Сарбаш, 2024.

Булатова Олена, докторка економічних наук, професорка, перша проректорка. ORCID: 0000-0001-7938-7874 Email: olena_bulatova@yahoo.com

Айзен Роланд, доктор, професор, Університет ім. Й.-В. Гете, Франкфурт-на-Майні, Німеччина, Е-мейл: rolandeisen@gmail.com

Карпенко Олександр, доктор філософії за спеціальністю 292 Міжнародні економічні відносини, Маріупольський державний університет (м. Київ). ORCID: 0000-0001-6390-2309 Email: KarpenkoOleksandrmd@ukr.net
Сарбаш Сергій, аспірант Маріупольського державного університету (м. Київ). ORCID: 0009-0009-4880-8846 Email: sarbashs@ukr.net

Діагностування асиметричності розвитку країн ЄС сприятиме визначенню спільних скоординованих дій країн за конкретними напрямками та безпековими складовими з метою покращення загальноєвропейських позицій у глобальному середовищі. Економічне зростання та забезпечення сталого розвитку ЄС, посилення конкурентоспроможності як європейських країн, так і ЄС сприятимуть безпековому розвитку всіх країн-членів інтеграційного об'єднання.

Ключові слова:

регіональний безпековий комплекс, ЄС, безпека, рейтинги, індекси, індикатори.

Класифікація за JEL: F52, D81.

2 таблиці, 40 джерел літератури.

Огляд літератури та постановка проблеми

Особливе місце у дослідженнях сучасних проблем розвитку світового господарства належить питанням формування регіональних безпекових комплексів (Regional Security Complex). Вони виникли як відповідь на глибинні трансформації, що відбуваються у міжнародному безпековому середовищі і які глибоко взаємопов'язані (Buzan & Wæver, 2003). З огляду на це вирішення безпекових проблем потребує відповідних міждисциплінарних досліджень. Внаслідок війни на європейському континенті виникли нові виклики для сучасної системи європейської безпеки та світового порядку, що вплинуло на пошук нових безпекових інструментів та механізмів, ознаменував зміну безпекової парадигми ЄС в умовах неспроможності багатосторонніх інституцій (Lazarou & Zamfir, 2022). Прийняття відповідних рішень, що стосуються безпекової сфери, потребують ґрунтовного аналізу та відповідної оцінки лідерських позицій інтеграційного об'єднання у глобальному конкурентному середовищі, визначення потенціалу для стійкого економічного розвитку та безпекового розвитку європейських країн. У попередніх дослідженнях роз-

крито мегатренди міжнародного економічного розвитку та ідентифіковано актуальні виклики економічній безпеці з акцентом на потенціалі управління політикою стійкості та протидії ризикам (Булатова, Панченко & Іващенко, 2023), визначено вплив глобалізації на сучасне безпекове середовище через виокремлення джерел трансформації (Сарбаш, 2022), з'ясовано інституційний профіль сучасних регіональних безпекових комплексів (Карпенко, 2023b), обґрунтовано інструментарій оцінювання рівня безпекового розвитку країн (Карпенко, 2023а), запропоновано методичний підхід до кількісного оцінювання та моніторингу рівня розвитку європейського регіонального комплексу безпеки (Bulatova, Osaulenko & Zakharova, 2021). Подальшого розвитку потребує методичний апарат визначення та оцінювання умов безпеки національних економік країн ЄС, розвиток сучасного інструментарію компаративного аналізу лідерських позицій країни у світовому господарстві, що ґрунтується на сучасних міжнародних рейтингах.

Посилення процесів регіоналізації у другій половині ХХ ст. вплинуло на формування та виникнення «регіональних порядків», що визначали відповідні безпекові механізми та інструменти досягнення, режими безпеки, умови розвитку регіонального безпекового середовища загалом. Незважаючи на те, що зазначені «регіональні порядки» мають власну ідентичність і відрізняються рівнями розвитку (Buzan & Little, 2000) і насамперед відповідають регіональним потребам (Lake & Morgan (Eds.), 1997), саме вони поєднують глобальні та міжнародні процеси (Katzenstein, 2005), а їхня сукупність визначає багаторегіональний характер сучасної системи міжнародних відносин (Hurrell, 2007). З одного боку, учасні регіони в міжнародній економіці впливають на формування політик на національному рівні, а з іншого – регіональні ініціативи у поєднанні із національними процесами впливають на визначення міжнародної політики (Katzenstein, 1996).

Відповідно до концепції регіональних безпекових комплексів (Buzan & Waever, 1998) в основних регіонах світового господарства виокремлюють групи країн, системи безпеки яких взаємозалежні та взаємопов'язані, тобто безпека кожної окремої країни залежить від впливу інших країн. Зазначені географічні регіони відрізняються не тільки ресурсним забезпеченням, а й політико-правовим та соціальним середовищем. Кластери регіональної безпеки (Tavares, 2008) відрізняються залежно від рівня розвитку регіональних інтеграційних процесів, інструментів та механізмів регіональної співпраці, сукупності агентів безпеки.

Методологія дослідження

У роботі запропонований такий алгоритм контент-аналізу оцінювання країн відповідно до основних міжнародних рейтингів: оцінка позицій країн на основі аналізу бальної оцінки відповідного індексу та рангу (порядкового номера в ранжированому переліку країн), а також з використанням методів оцінювання динамічних рядів; узагальнююча оцінка індексів міжнародних рейтингів та статистичних показників варіації та диференціації країн; розрахунок структурних характеристик розподілу (позиціонування країн) у міжнародних рейтингах.

Мета статті – визначення сучасних лідерських позицій ЄС у світогосподарській системі в контексті розвитку європейського безпекового комплексу за показниками позицій країн ЄС у міжнародних рейтингах

Результати дослідження

Зв'язок між розвитком процесів європейської інтеграції та відповідними безпековими механізмами ЄС є взаємним та двобічним, оскільки, з одного боку, забезпечення національних інтересів країн-членів об'єднання все більше залежить один від іншого, особливо від країн – глобальних лідерів (Leonard, Pisani-Ferry, Ribakova, Shapiro & Wolff, 2019), а з іншого – поглиблення інтеграційної взаємодії сприятиме посиленню та здійсненню безпекових гарантій як для країн ЄС, так і країн-партнерів – майбутніх членів інтеграційного об'єднання. Відповідно сталий розвиток та економічне зростання ЄС, посилення конкурентоспроможності як європейських країн, так і ЄС сприятимуть безпековому розвитку всіх країн-членів інтеграційного об'єднання

Розвиток процесу військово-політичної співпраці в ЄС після Другої світової війни характеризувався декількома етапами (Duginets & Busarieva, 2022), які безпосередньо визначають напрями формування стратегії ЄС з питань міжнародної безпеки (табл. 1).

Європа як цивільний центр сили відіграє провідну роль у сучасній міжнародній системі, використовуючи насамперед невійськові інструменти досягнення своїх цілей (розширення дипломатичної співпраці, вплив наднаціональних інституцій тощо), використання яких сприяє підвищенню стійкості у нестабільному середовищі, насамперед у сфері верховенства права, цивільного управління та захисту, правосуддя, боротьбі із тероризмом та організованою злочинністю тощо.

Таблиця 1

Напрями формування стратегії ЄС з питань міжнародної безпеки

Період	Формування стратегії ЄС з питань міжнародної безпеки;
1946–1949	визначення основних загальних напрямів співпраці та форм співпраці;
1950–1954	скорочення та відмова від національних проєктів;
1955–1968	період концептуальної невизначеності;
1969–1986	відновлення європейського діалогу з питань безпеки;
1987–1997	визначення норм сфери безпеки та інструментів оборонного співпраці;
1998 – середина 2000	впровадження та удосконалення інституційного механізму Європейської політики безпеки та оборони;
із середини 2000-х	адаптація Європейської політики безпеки та оборони до реалій багатополлярної міжнародної системи;
з 2022	посилення стратегічної автономії інтеграційного об'єднання, узгодження спільного стратегічного бачення ролі ЄС у безпеці та обороні.

Джерело: (Duginets & Busarieva, 2022; European Union, 2023; NATO, 2022)

Посилення впливу Європейського Союзу у формуванні міжнародних норм (Європа як нормативний центр сили) визначається відповідними змінами, що забезпечуються непрямим та непримусовим способом (ефект Брюсселя) не тільки на території ЄС (екстериторіальність). Відповідно, ЄС має унікальний односторонній регуляторний вплив для односторонньої трансформації глобальних ринків через встановлення своїх норм та стандартів (Bradford, 2019, р. 67–69). Поширення європейських норм (демократія, верховенство права, соціальна справедливість, солідарність, сталий розвиток) у рамках регіональних та багатосторонніх ініціатив впливає також на зміст міжнародних норм. Відповідно, норми і процедури стають відповідним джерелом впливу та переговорним інструментом вирішення конфліктів у взаємозалежному світі, а сама модель європейської інтеграції стала моделлю для розвитку інших інтеграційних ініціатив у світовому господарстві.

Політика безпеки є відносно новою сферою діяльності ЄС, що продемонструвала свою ефективність і характеризується наступним (Duginets & Busarieva, 2022). Питання безпеки мають високу актуальність для європейської політики та є «внутрішнім пріоритетом» Європейського Союзу. Протягом останніх років військовий компонент став важливою частиною Європейської політики безпеки та оборони, а розвиток військового контингенту дав змогу ЄС забезпечувати миротворчі місії як на європейському континенті, так

і за його межами, що посилює роль ЄС як міжнародного актора. Однак військове врегулювання все ще неоднозначно сприймається окремими країнами-членами ЄС, що не сприяє досягненню ефективного функціонування. Активна взаємодія ЄС та НАТО на тлі військової агресії росії проти України посилює вплив ЄС на вирішення безпекових питань. Вже в умовах війни у 2022 р. ухвалено важливі стратегічні документи розвитку ЄС та НАТО – Стратегічний компас ЄС (A Strategic Compass for Security and Defence. For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security) (European Union, 2023) та Стратегічна концепція НАТО (NATO, 2022), у яких підкреслюється важливість стратегічного партнерства ЄС та альянсу щодо євроатлантичної безпеки, світового порядку та міжнародної безпеки загалом. Розвиток зазначеного партнерства потребує узгодження та спільного вирішення проблем, що гальмують процеси розвитку безпекового середовища, серед яких окремої уваги потребують (NATO, 2023): загострення глобальної конкуренції, стрімке розповсюдження революційних технологій, критичні наслідки кліматичних змін, забезпечення захисту критичної інфраструктури, використання космосу, інформаційні маніпулювання тощо. Концентрація спільних зусиль на їх вирішенні сприятиме посиленню взаємної підтримки, захищеності критичної інфраструктури, збільшенню допомоги країнам-партнерам, попередженню кризових ситуацій та протидії гібридним загрозам.

Сьогодні актуальне завдання для європейської спільноти – утримання лідерських позицій ЄС у світогосподарській системі в контексті розвитку європейського безпекового комплексу. Важливим інструментарієм діагностування рівня безпеки та виокремлення вузьких місць у безпековій сфері може бути система міжнародних рейтингових оцінок. Оцінка рейтингових баз даних, що акумулюються міжнародними організаціями, фондами, науководослідними, консалтинговими компаніями та незалежними агенціями, контент-аналіз індикаторів, що характеризують динаміку конфліктів, а також метод експертних оцінок дають змогу здійснювати компаративний аналіз країн за різними напрямками та індикаторами, а отже, виокремлювати країни-лідери та країни-аутсайтери.

Оскільки аналіз рівня економічної безпеки має формувати підґрунтя для ефективного оцінювання та управління ризиками економічної безпеки як на регіональному рівні (Європейський регіональний безпековий комплекс), національному рівні (національна безпека окремих країн ЄС), так і на бізнес-рівні (мікроекономічний, що представлений інтересами суб'єктів господарювання та населення), то, відповідно, доцільно аналізувати міжнародні рейтинги на основі їхньої попередньої класифікації за сферами (компонентами) безпеки, що корелюють з категоріями глобальних ризиків (економічні, соціальні, геополітичні, технологічні та екологічні), які сьогодні виникають у світі відповідно до оцінок Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum, 2023).

Аналітичний базис для оцінювання економічної складової безпекової сфери можна проаналізувати за допомогою міжнародних рейтингів Doing Business Index (DB) (The World Bank, (n.d.)), Economic Freedom Index (EF) (The Heritage Foundation, (n.d.)), Sustainable Development Goals Index (SDGI) (SDG Transformation Center, (n.d.)), Global Sustainable Competitiveness Index (GSCI) (The Global Sustainable Competitiveness Index Report, 2022), KOF Index of Globalization (KOF) (Eth Zürich Kof, (n.d.)).

Країни ЄС належать до перших 50% рейтингу країн світу за легкістю ведення бізнесу (Doing Business), однак переважно не очолюють його. У першій десятці країн лише дві країни ЄС – Данія та Швеція, в другій десятці – чотири країни Литва, Естонія, Латвія та Фінляндія, в третій – Австрія, Німеччина та Ірландія. Однак, якщо порівняти із 2017 р., то позиції країн ЄС в рейтингу легкості ведення бізнесу погіршилися. Водночас значення індексу легкості ведення бізнесу доволі високий, у середньому по країнах ЄС становить 76,21, 15 країн (55,6%) мають індекс вище середньоєвропейського, рівень диференціації становить 1,29, розрив невеликий лише у 29% між країною з найкращими умовами ведення бізнесу Данія (85,3 максимальна оцінка) та найгіршими умовами Мальта (66,1 мінімальна оцінка). В останньому звіті Doing Business Report (World Bank, 2020) вказано, що до країн, які мали найкращі показники ефективності регуляторної діяльності, належать: Словенія (за витратами на створення бізнесу), Люксембург (за індексом контролю якості будівництва), Німеччина (за кількістю процедур (дозволів) щодо доступу до електричних мереж), Португалія (за кількістю процедур з реєстрації прав власності), Данія (за загальним рівнем податкового навантаження), Хорватія, Нідерланди, Австрія та Естонія (за витратами часу на оформлення та отримання повернення ПДВ), Естонія, Литва, Португалія, Швеція (за витратами часу на звернення щодо коригування податку на прибуток корпорацій), Польща, Іспанія, Австрія, Бельгія, Данія (за витратами часу на оформлення експортних операцій), Угорщина, Люксембург, Франція, Нідерланди, Португалія (за грошовими витратами на оформлення експортних операцій), Латвія, Естонія, Франція, Німеччина (за витратами часу на оформлення імпорتنних операцій), Латвія, Бельгія, Данія, Естонія (за грошовими витратами на оформлення імпорتنних операцій).

Головною передумовою розвитку стійких національних економік, у яких функціонує ефективно бізнес-середовище, розвивається підприємництво та забезпечується загальний добробут, є економічна свобода. Економічна свобода тісно пов'язана з більш здоровими суспільствами, чистішим середовищем, більшим добробутом на душу населення, людським розвитком, демократією, ліквідацією бідності та гарантуванням безпеки на всіх рівнях. На основі аналізу позиціонування країн ЄС у рейтингу Economic Freedom, що комплексно порівнює країни за ступенем забезпечення свобод у суспільстві, виявлено, що усі країни ЄС (за винятком Греції) знаходяться в перших 50% рейтингу, 6 країн (Ірландія, Естонія, Люксембург, Нідерланди, Данія та Шве-

ція) входять до першої десятки. Позитивним аспектом є те, що, якщо порівняти з 2017 р., позиції країн ЄС у рейтингу економічної свободи покращились (за винятком Литви та Румунії). Значення EFI за аналізований період найбільшими темпами зросли для Словенії, Португалії, Хорватії, Кіпру та Ірландії; найбільш суттєве зменшення простежується для Румунії, Литви та Угорщини. В середньому за країнами ЄС EFI становить 70,54, 13 країн (48,1%) мають індекс вище середньоєвропейського, рівень диференціації становить 1,44, розрив між країною з найвищим рівнем свободи (Ірландія – 82 бали) та найнижчим рівнем (Греція – 56,9 балів) становить 44%.

У рейтингу досягнення цілей сталого розвитку Sustainable Development Goals Index (SDGI), що вимірює прогрес країн у досягненні 17 цілей сталого розвитку ООН та порівнює країни за відсотком успіху (бал у 100 сигналізує досягнення всіх цілей програми ООН) країни ЄС знаходяться в перших 25% рейтингу та формують першу десятку рейтингу. Рівень диференціації становить 1,2, розрив невеликий у 20% між країною з найкращими результатами (Фінляндія – 86,76) та найнижчим результатом (Кіпр – 72,49). Для 10 країн ЄС за період 2017–2022 рр. позиції в рейтингу покращились, серед них найкращі результати простежувались у таких країнах: Польща (з 27 до 9 позиції), Латвія (з 32 до 14 позиції), Хорватія (з 24 до 12 позиції), Португалія (з 28 до 18 позиції), Греція (з 38 до 28). Серед країн, позиції яких погіршились, найбільша втрата позицій у Мальти (з 22 до 44), Кіпру (з 50 до 59), Бельгії (з 12 до 19), Нідерландів (з 13 до 20).

Стіяка конкурентоспроможність означає, що поточний рівень багатства не загрожує скороченню чи зменшенню через надмірну експлуатацію ресурсів (природних та людських), залученню інноваційних інвестицій, необхідних для конкуренції на глобалізованих ринках (у т. ч. освітньому), не спричиняє дискримінації, маргіналізації або експлуатації різних сегментів суспільства (The Global Sustainable Competitiveness Index Report, 2022). Переважна більшість країн ЄС знаходяться в перших 25% рейтингу країн світу за глобальною стійкою конкурентоспроможністю та лідирують за рівнем GSC, у т. ч. 5 країн (Швеція, Фінляндія, Данія, Франція та Словенія) входять до першої десятки рейтингу. Однак якщо за SDGI країни ЄС досягли в середньому 80,16% успіху, то середній рівень GSC на третину нижчий та становить лише 53,21%, а це означає, що 46,79% не вистачає для забезпечення стійкої конкурентоспроможності. Рівень диференціації країн ЄС за GSCI становить 1,32, тобто простежується 32% розрив між країною з найвищим рівнем стійкої конкурентоспроможності Швецією (60,7) та найнижчим – Кіпром (46,1). За період 2017 р. 11 країн ЄС піднялись за рейтингом, серед них найбільш інтенсивне покращення продемонстрували Мальта, Франція, Литва, Нідерланди, Іспанія. Водночас найбільша втрата позицій в Естонії, Хорватії, Люксембургу, Румунії, Угорщини та Болгарії.

Лідерські позиції країн у системі глобальних економічних, соціальних та політико-правових зв'язків безпосередньо пов'язані із рівнем глобалізованості країн, що найбільш комплексно вимірюється на основі Індексу глобалізації Швейцарського Інституту дослідження бізнесу (GI KOF). Усі країни ЄС входять до 40 найбільш глобалізованих економік світу (з 196 країн), 8 країн ЄС (Нідерланди, Бельгія, Швеція, Німеччина, Австрія, Данія, Фінляндія та Франція) в десятці найбільш глобалізованих країн. Середній по ЄС рівень глобалізації (індекс KOF) є високим та дорівнює 84. Розрив між найбільш глобалізованою країною ЄС Нідерландами (90,5) та найменш глобалізованою Латвією (76,8) становить 1,18. Серед всіх економічних індексів це найнижчий рівень диференціації.

У соціальній складовій безпеки проаналізовано такі міжнародні рейтинги, як Human Development Index (HDI) (UN Development Programmer, (n.d.)), The Global Prosperity Index (GPI) (Legatum Institute, (n.d.)), Social Progress Index (SPI) (The Social Progress Imperativ, (n.d.)), World Happiness Index (WHI) (World Happiness Report, (n.d.)), що відображають соціальні аспекти розвитку стійких суспільств. За даними останнього рейтингу, всі країни ЄС, окрім Болгарії (високий рівень), належать до країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу (HDI>0,8) та входять до 40% країн-лідерів у загальному рейтингу. Більшість країн ЄС у переліку перших 40 країн з найвищим HDI. Середнє значення HDI по ЄС становить 0,90, водночас 13 країн (50%) мають рівень HDI вище середнього. Розрив між країною з максимальним значенням HDI Данією (0,948) та мінімальним Болгарією (0,795) становить лише 1,19 (19%). Для 14 країн ЄС за період 2017–2021 рр. позиції в рейтингу покращились, зокрема найбільш інтенсивно в Данії, Мальті, Хорватії, для решти країн зміни 3 межах 1–3 пунктів. Серед країн, позиції яких погіршились, найбільша втрата позицій у Болгарії, Словаччини та Австрії.

У сучасних умовах країни розвиваються на засадах розбудови інклюзивного суспільства, в якому захищаються основні свободи та безпека кожної людини, створюються умови для справжнього розвитку. Останнє в межах світу вимірюється індексом процвітання (The Global Prosperity Index). Данія та Швеція очолюють рейтинг найбільш успішних держав світу, загалом країни ЄС входять в 30% найбільш успішних країн та відповідно до шкали процвітання за індексом входять у перші дві групи за рівнем добробуту. Середній показник по ЄС становить 75,19 та 11 країн ЄС мають індекс вище середнього. Розрив між країною ЄС з максимальним значенням GPI Данією (84,55) та мінімальним Болгарією (65,55) становить лише 1,29 (29%). Найбільше зростання значення GPI простежується у Латвії, Кіпрі та Греції, зростання для країн лідерів рейтингу коливається в межах 1–1,5%.

Важливим індексом, що також вимірює досягнення країн у соціальній сфері та добробуті є індекс соціального прогресу (Social Progress Index), що оцінює рівень прогресу за критеріями якості освіти, охорони здоров'я, техно-

логій, безпеки особистості та прав людини. Усі країни ЄС входять до першої (11 країн) та другої (16 країн) групи країн (tier) з шести за рівнем соціального прогресу та відповідно входять до 33% країн з найвищими досягненнями в аспекті соціального прогресу. Середнє значення SPI по ЄС становить 84,72, 15 країн ЄС характеризується індексом соціального прогресу вище середнього по ЄС. В першій десятці 5 країн ЄС, в другій – 6, в третій – 8 країн. Розрив між країною ЄС з максимальним значенням SPI Данією (90,54) та мінімальним Болгарією (76,81) становить лише 1,18 (18%). За аналізований період 2017–2023 рр. 11 країни ЄС покращили свої позиції в рейтингу, однак при цьому значення індексу соціального прогресу у 2023 р. по всіх країнах зменшилося, якщо порівняти з 2017 р., найбільше зниження (вище за 6%) продемонстрували Словенія, Латвія, Греція та Польща.

Глобальний індекс щастя (World Happiness Index) визначає найбільш щасливі країни, відповідно які є найбажанішими для проживання. Усі країни ЄС, окрім Португалії, Греції та Болгарії, за WHI знаходяться в діапазоні 6-8, тобто є щасливими країнами та входять до 36% найщасливіших держав у світі. Португалія, Греція та Болгарія ($4,5 < WHI < 6$) помірно щасливі. В десятці найщасливіших країн у світі – 5 країн ЄС, зокрема Фінляндія, Данія, Нідерланди, Швеція, Люксембург. У середньому WHI для країн ЄС складає 6,63. Однак розрив між країною ЄС з максимальним значенням WHI Фінляндією (7,8) та мінімальним Болгарією (5,5) становить 1,43 (43%), що є найбільшим значенням, якщо порівняти з іншими індексами соціального спрямування.

Важливе значення для гарантування безпеки національної економіки є політико-правове середовище. Відомі декілька міжнародних рейтингів політико-правового спрямування, зокрема The Corruption Perceptions Index (CPI) (Transparency International, (n.d.)), The Democracy Index (DI), The Global Peace Index (GPI) (Institute for Economics & Peace, (n.d.)), The Fragile States Index (FSI) (Fragile States Index, 2023), що відображають особливості формування політико-правового середовища та гарантування безпеки особистості та держави. Корупція для більшості держав світу все ще є одним із факторів, що стримують розвиток демократичних суспільств та унеможлиблює досягнення високого рівня добробуту та стійкості. Корупція є фундаментальною загрозою миру та безпеці.

Країни ЄС є країнами-лідерами рейтингу, що досягли суттєвих успіхів у подоланні корупції, мають сильні інститути та ефективно-функціонуючу демократичну систему. Більшість країн (20 країн в першій 50-ці) – країни в жовтій зоні, що мають найнижчий рівень сприйняття корупції, решта – в помаранчевій зоні, відповідно середній рівень. 7 країн ЄС входять у першу десятку найменш корумпованих держав, а Данія та Фінляндія очолюють рейтинг. CPI<50 тільки у трьох країн ЄС – Румунії, Болгарії та Угорщини. Середній показник по країнах ЄС становить 63,6%, розрив між країною ЄС з максималь-

ним значенням CPI Данією (90) та мінімальним Угорщиною (42) складає 2,14, тобто більш ніж у 2 рази. 14 країн ЄС за період 2017–2022 рр. продемонстрували позитивні зрушення в рейтингу, найбільше покращення позицій в Італії, Ірландії, Греції, Естонії та Іспанії (від 7 до 13 пунктів зростання). Найбільше збільшення рівня CPI, що вказує на проведення подальших реформ у формуванні демократичного суспільства, за аналізований період мали Італія, Греція, Словаччина, Іспанія, Литва (у діапазоні 5–12%).

The Democracy Index оцінює країни світу за рівнем розвитку демократичних принципів, поваги до громадянських прав та свобод, наявністю незалежних та ефективних державних інституцій. 10 країн ЄС, а саме Швеція, Фінляндія, Данія, Ірландія, Нідерланди, Люксембург, Німеччина, Австрія, Іспанія та Франція, відповідно до DI, належать до групи країн з повноцінною демократією ($8 < DI < 10$), решта країн – до групи з недосконалою демократією ($6 < DI < 8$). Загалом країни ЄС перебувають у перших 40% рейтингу, але не очолюють його. Середнє значення DI по ЄС становить 7,89, розрив між країною ЄС з максимальним значенням DI Швецією (9,39) та мінімальним Румунією (6,45) складає 1,46 (46%). Щодо характеру змін, то 11 країн ЄС за період 2017–2022 рр. продемонстрували позитивні зрушення в рейтингу, найбільше покращення позицій у Греції, Чехії, Франції та Польщі (від 6 до 12 пунктів зростання), які також характеризувались найбільшим зростанням рівня DI (у діапазоні 5,4–9%).

The Global Peace Index оцінює країни за рівнем безпеки проживання в них, на відмінну від всіх попередніх, є дестимулятором, зростання його значень збільшує рівень небезпеки, тобто країни з найбільшим значенням індексу найбільш небезпечні у світі з точки зору напруженості та конфліктів. Відповідно до класифікаційних груп за GPI (2023), 8 країн ЄС мають дуже високий рівень миру та безпеки, решта країн, за винятком Франції, що потрапила в групу з помірним рівнем миру та безпеки, знаходяться у групі держав з високим рівнем миру та безпеки. Лідерами рейтингу миру є Данія, Ірландія, Австрія, Португалія та Словенія. Середнє значення GPI по ЄС становить 1,55 (високий рівень), розрив між країною ЄС з максимальним значенням GPI Данією (1,31) та мінімальним Францією (1,94) складає 1,44 (46%). Для більшості країн ЄС значення індексу за період 2017–2022 рр. зменшилося, що пов'язано з військовими діями в Україні та як наслідок зростанням напруги в європейському регіоні загалом. Найбільше скорочення рівня GPI простежувалось у Хорватії, Естонії, Греції, Нідерландах, Ірландії, Польщі, Італії (в діапазоні 5–11,5%), але рейтингові позиції цих країн покращились.

Схожим є рейтинг крихких держав (The Fragile States Index), що вимірює рівень стабільності в країнах. Чим кращі позиції в рейтингу, тим вищий рівень інституційної та соціальної нестабільності, такі країни та суспільства найчастіше потерпають від конфліктів. Тобто очолюють рейтинг найбільш нестабільні країни (крихкі), а країни з високим рівнем стабільності – в кінці

рейтингу. Як показують результати аналізу, країни ЄС входять до третини найбільш стабільних країн, займаючи позиції в кінці рейтингу крихкості. Середнє значення FSI по ЄС становить 35,36, розрив між найбільш стійкою країною ЄС з мінімальним значенням FSI Фінляндією (16) та найменш стійкою Кіпром (57) дорівнює 3,56, що є найвищою оцінкою диференціації серед проаналізованих індексів. Щодо оцінки змін, то в період 2027–2023 рр. зменшився рівень FSI у 22 країнах ЄС, водночас темпи зниження доволі значні та коливаються в межах 5–23%. Покращення позицій у рейтингу та відповідне зростання індексу відмічається у Іспанії, Польщі, Румунії та Бельгії.

З метою оцінювання рівня інноваційного потенціалу та позицій технологічного лідерства було проаналізовано такі глобальні рейтинги, як Global innovation index (GII), The Global Knowledge Index (GKI) (UNDP and MBRF, 2023), Global Cybersecurity Index (GCSI) (International Telecommunication Union, 2021). Всі країни ЄС належать до 50 найбільш інноваційних економік світу (із 132 країн), 5 країн ЄС (Швеція, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія та Данія) входять у десятку країн-інноваційних лідерів. Середнє значення GIІ по країнах ЄС невисоке – 45,59 (із 100), а отже, потенціал зростання рівня інноваційності суттєвий. Розрив між найбільш інноваційною країною ЄС з максимальним значенням GIІ Швецією (61,56) та найменш інноваційною Румунією (34,11) становить 1,8 (80%). Аналізуючи зміни позицій та індексу за період 2017–2022 рр. потрібно зазначити, що лише 11 країн ЄС піднялись у рейтингу, але ці зрушення незначні, втрати позицій деяких країн, наприклад Ірландії, Словенії, оцінюються в 12–13 пунктів. Загалом для всіх країн ЄС, за винятком Франції, значення GIІ зменшилися, в середньому темп скорочення складає 8,6%, що вказує на посилення ризиків втрати інноваційних переваг.

Ще одним рейтингом, що відображає рівень здатності країн генерувати та використовувати інновації, є The Global Knowledge Index. Як і в попередньому рейтингу, всі країни ЄС належать до 50 країн-лідерів у рейтингу, а 6 країн (Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Люксембург, Данія та Австрія) входять у десятку лідерів і відповідно є країнами з найбільш розвинутою економікою знань. Середнє значення GKI по країнах ЄС дорівнює 59,56 (із 100), що вище середній GIІ, водночас розрив між країною ЄС з максимальним значенням GKI (Швеція – 66,96) та мінімальним (Греція – 48,83) менший та складає 1,37 (37%). Серед країн ЄС, що суттєво покращили свої позиції в рейтингу за 2017–2022 рр. та збільшили значення GKI, – Естонія, Словенія, Кіпр, Латвія та Румунія.

Основні технологічні ризики сьогодення пов'язані зі зростанням кількості кібератак та слабкими системами захисту інформації, а отже, однією із заповук безпекового розвитку країн є надійні системи кібербезпеки, порівняння яких здійснюється в рамках Global Cybersecurity Index. Чотири ЄС, зокрема Естонія, Іспанія, Литва та Франція, характеризуються найвищим рівнем кібербезпеки, 23 країни ЄС входять до 50-ки країн світу з найкращими

системами кіберзахисту. Для 18 країн ЄС за період 2017–2020 рр. простежувались позитивні зрушення в рейтингу, позиції деяких країн, зокрема Литви, Португалії, Греції, Словаччини, покращилися в діапазоні 35–50 пунктів. Суттєве погіршення позицій у рейтингу продемонстрували Ірландія, Румунія, Чехія та Болгарія (втрата 20–33 пункти). Середнє значення індексу кібербезпеки по країнах, розрив між країною ЄС з найвищим рівнем кібербезпеки (Естонія – 99,48) та найнижчим (Болгарією – 67,38) становить 1,48 (48%).

Ще одним вектором розвитку стійких економік є орієнтація на розвиток зеленої економіки, а отже, в рамках дослідження проаналізовані позиції країн ЄС у деяких екологічних рейтингах, а саме: Environmental performance index EPI (Wolf et al., 2022), Green Growth Index GGI (Global Green Growth Institute, 2023). Усі країни ЄС належать до 50-ки країн-лідерів рейтингу, а 7 країн, зокрема Данія, Фінляндія, Мальта, Швеція, Люксембург, Словенія, Австрія – до 10-ки, відповідно вони є країнами з найбільш ефективною екологічною політикою. Середнє значення EPI по країнах ЄС дорівнює 61,57 (із 100), розрив між країною ЄС з максимальним значенням EPI Данією (77,9) та мінімальним Португалією (50,4) становить 1,55 (55%). Незважаючи на те, що значення індексу екологічної ефективності у 2022 р., якщо порівняти з 2018 р., за всіма країнами зменшилося, тобто ефективність екологічних реформ погіршилась, позиції в рейтингу для 15 країн ЄС покращилися, водночас найбільш суттєвого покращення в рейтингу досягли Хорватія, Естонія, Латвія, Словенія, Чехія, Румунія, Словаччина та Угорщина. Значне погіршення позицій у рейтингу простежується для Болгарії, Франції, Іспанії, Ірландії, Португалії. Країни ЄС очолюють рейтинг зелених економік, 30-ка країн рейтингу на 80% складається саме з країн ЄС. Щодо інтенсивності змін індексу зеленого зростання, то більшість країн за період 2017–2021 рр. продемонструвала несуттєве зростання індексу в межах до 2%, тобто вагомих зрушень у бік активізації та припинення зеленого зростання не відбувалось.

Аналіз структурних характеристик розподілу країн ЄС у глобальних рейтингах виявив наступне (табл. 2). У першому квінтілі розподілу (перші 20% лідерів рейтингу) в середньому знаходиться 69,8% країн ЄС. Найбільший рівень лідерського потенціалу країни ЄС мають за індекс досягнення цілей сталого розвитку (81,5% країн ЄС лідирують 10%), індекс стійкої конкурентоспроможності (81,5%), індекс глобалізованості (100%), індекс розвитку людського потенціалу (77,8%), індекс соціального прогресу (81,5%), індекс екологічної ефективності (88,9%), індекс зеленого зростання (85,2%). У першому квінтілі розподілу (перші 25% лідерів рейтингу) в середньому знаходиться 83,1% країн ЄС, більше 90% країн ЄС займають лідерські позиції в таких рейтингах, як за індексом досягнення цілей сталого розвитку (92,6%), індексом стійкої конкурентоспроможності (96,3%), індексом глобалізованості (100%), індексом соціального прогресу (96,3%), індексом екологічної ефективності (92,6%).

Таблиця 2

Аналіз структурних характеристик розподілу країн ЄС у глобальних рейтингах

Індекси		Середній ранг	Квантилі розподілу					
			1-ий дециль (10% лідерів)		1-ий квінтіль (лідери 20%)		1-ий кuartиль (лідери 25%)	
			Число країн ЄС	% країн ЄС	Число країн ЄС	% країн ЄС	Число країн ЄС	% країн ЄС
Економічні	DB	40	5	18,5	12	44,4	18	66,7
	ER	32	10	37,0	16	59,3	21	77,8
	SDGI	19	13	48,1	22	81,5	25	92,6
	GSCI	22	12	44,4	22	81,5	26	96,3
	KOF	18	15	55,6	27	100,0	27	100,0
Соціальні	HDI	28	8	29,6	21	77,8	25	92,6
	GPI	24	8	29,6	19	70,4	24	88,9
	SPI	23	9	33,3	22	81,5	26	96,3
	WHI	28	6	22,2	14	51,9	18	66,7
Політико-правові	CPI	33	9	33,3	14	51,9	19	70,4
	DI	30	7	25,9	16	59,3	21	77,8
	GPI	25	10	37,0	20	74,1	22	81,5
	FSI	153	11	40,7	20	74,1	23	85,2
Технологічні	GII	27	6	22,2	12	44,4	18	66,7
	GKI	23	8	29,6	15	55,6	21	77,8
	GCSI	30	9	33,3	20	74,1	21	77,8
Екологічні	EPI	19	14	51,9	24	88,9	25	92,6
	GGI	20	12	44,4	23	85,2	24	88,9
У середньому				35,4		69,8		83,1

Джерело: розрахунки автора

Впровадження

Для досяг високого рівня безпекового розвитку країн / інтеграційних об'єднань необхідно проводити постійний моніторинг та діагностування основних індикаторів рівня безпеки та всіх її складових (економічних, соціальних, геополітичних, технологічних, екологічних тощо). Застосування відповідними державними інституціями та аналітичними агенціями запропонованого алгоритму контент-аналізу сприятиме об'єктивному оцінюванню та управлінню ризиками економічної безпеки як на регіональному (регіональний безпековий комплекс), національному рівні (національна безпека окремих країн), так і на мікрорівні.

Висновки

На основі оцінювання умов гарантування безпеки національних економік країн ЄС за показниками позицій країн ЄС у міжнародних рейтингах виявлено суттєві досягнення країн щодо забезпечення умов та легкості ведення бізнесу; належності до країн з переважно вільними або помірно вільними економічними системами, країн що більш ніж на 80% досягли успіхів у досягненні цілей сталого розвитку; країн, що мають найбільш стійкі конкурентоздатні економіки, однак ще не досягли максимально високого рівня стійкості у забезпеченні конкурентоздатних переваг; є найбільш глобалізованими економіками світу; мають дуже високий або високий рівень розвитку людського потенціалу; входять до перших двох груп (з шести можливих) країн за рівнем процвітання та добробуту; знаходяться у групі щасливих або помірно щасливих націй; мають найнижчий або середній рівень сприйняття корупція та є країнами, що досягли найбільших успіхів у подоланні корупції та мають сильні інститути й ефективно-функціонуючу демократичну систему (повноцінну або недосконалу); є країнами з дуже високим рівнем миру та безпеки, мають стійкі суспільно-політичні системи; входять в 50 найбільш інноваційних економік світу, що характеризуються високим рівнем розвитку економіки знань; мають розвинені системи кіберзахисту; характеризуються найбільш ефективними результатами впровадження екологічної політики та очолюють рейтинг зелених економік світу, маючи високі темпи зеленого зростання.

Аналіз структурних характеристик позиціонування країн ЄС у міжнародних рейтингах показав, що в перші 10% найбільш ефективних (за різними критеріями) країн світу в середньому входять 35,4% країн ЄС, водночас найбільший рівень лідерського потенціалу країни ЄС мають за такими рейтингами (та відповідним індексами), як індекс досягнення цілей сталого розвитку, індекс стійкої конкурентоспроможності, індекс глобалізованості, індекс крихких держав, індекс екологічної ефективності, індекс зеленого зростання, тобто найвищі лідерські позиції в економічних та екологічних рейтингах. У першому квінтілі розподілу (20% лідерів рейтингу) в середньому знаходиться 69,8% країн ЄС, а в першому квартилі розподілу (25% лідерів рейтингу) – 83,1% країн ЄС, водночас більше 90% країн ЄС займають лідерські позиції в таких рейтингах, як за індексом досягнення цілей сталого розвитку, індексом стійкої конкурентоспроможності, індексом глобалізованості, індексом соціального прогресу, індексом екологічної ефективності.

Оцінка показників варіації країн ЄС за глобальними індексами вказує на необхідність концентрації зусиль країн ЄС, що має відбуватися в таких напрямках, як забезпечення зростання глобальної стійкої конкурентоспроможності, інтенсифікації інноваційного розвитку та розвитку економіки знань. Неоднорідність та асиметричність розвитку країн ЄС виявлена за індексами крихких держав; помірна варіація простежується за політичними індексами,

зокрема індексом сприйняття корупції, індексом демократії, індексом миру, та глобальним індексом інновацій та індексом екологічної ефективності; найбільшу диференціацію встановлено за індексом сприйняття корупції та індексом крихких держав, що вимагає спільних скоординованих дій країн за цими напрямками з метою покращення загальноєвропейських позицій у глобальному середовищі.

Міжнародні рейтинги дають змогу здійснювати компаративний аналіз країн за різними напрямками та індикаторами, виокремлювати відповідні їхні лідерські позиції. Результати контент-аналізу сприяють формуванню об'єктивного оцінювання та управлінню ризиками економічної безпеки на різних рівнях; створенню сильних безпекових екосистем, що визначатимуть напрямки подальших досліджень – сучасного інструментарію компаративного аналізу безпекових позицій країн, конструювання індексів безпеки з використанням методів багатовимірного оцінювання, різних прийомів побудови комплексних (інтегральних) показників.

Список використаної літератури

- Булатова, О., Панченко, В. & Іващенко, О. (2023). Мегатренди міжнародного економічного розвитку і виклики економічній безпеці: потенціал управління політикою стійкості та протидії ризикам. *Modeling the development of the economic systems*, 2, 215–222. <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/210>
- Карпенко, О. (2023а). Економічна безпека країни та міжнародні рейтинги: аналіз та інструменти оцінювання. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*, 3(109), 5–12. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-1>
- Карпенко, О. (2023б). Регіональні безпекові комплекси в сучасних умовах. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*, 3(67), 74–85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8317384>
- Сарбаш, С. М. (2022). Глобальна трансформація та сучасні тенденції розвитку безпекового середовища. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка*, 23, 78–99. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2022-12-23-78-99>
- Bradford, A. (2019). *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190088583.001.0001>
- Bulatova, O., Osaulenko, O. & Zakharova, O. (2021). Monitoring and Evaluation of the Level of Development of the European Regional Security Complex.

Baltic Journal of Economic Studies, 7(1), 27–38. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-1-27-38>

- Buzan, B. & Little, R. (2000). *International Systems in World History: Remarking the Study of International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Buzan, B. & Waever, O. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Buzan, B. & Wæver, O. (2003). *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge University Press.
- Duginets, G. & Busarieva, T. (2022). Features Of Security And Defense Policy Formation In EU. *Наукові перспективи*, 6(24), 185–202. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-185-202](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-185-202)
- Economist Intelligence Unit (2022). Democracy index <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu>
- Eth Zürich Kof. (n.d.). *KOF Globalisation Index*. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>;
- European Union. (2023). *A Strategic Compass for Security and Defence*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-eu-0_en
- Fragile States Index. (2023). *Fragile States Index 2023 – Annual Report. The Fund for Peace*. <https://fragilestatesindex.org/2023/06/14/fragile-states-index-2023-annual-report/>
- Global Green Growth Institute. (2023). *Green Growth Index*. <https://gggi-simtool-demo.herokuapp.com/>
- Hurrell, A. (2007). *On Global Order. Power, Values, and the Constitution of International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Institute for Economics & Peace. (n.d.). *Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World*, Sydney. <http://visionofhumanity.org/resources> (accessed Date Month Year).
- International Telecommunication Union. (2021). *Global Cybersecurity Index 2020*. Geneva, Switzerland. <https://www.itu.int/epublications/publication/D-STR-GCI.01-2021-HTM-E/>
- Katzenstein, P. (1996). Regionalism in Comparative Perspective. *Cooperation and Conflict*, 31(2), 123–159. <https://doi.org/10.1177/0010836796031002001>
- Katzenstein, P. (2005). *A world of regions: Asia and Europe in the American imperium*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Lake, D. & Morgan, P. (eds.) (1997). *Regional orders: Building security in a new world*. University Park: Pennsylvania State University Press.

- Lazarou, E. & Zamfir, I., (2022). *Peace and Security in 2022: Overview of EU action and outlook for the future*. European Parliamentary Research Service. <https://epthinktank.eu/2022/07/19/peace-and-security-in-2022-overview-of-eu-action-and-outlook-for-the-future/>
- Legatum Institute. (n.d.). *The Legatum Prosperity Index*. <https://www.prosperity.com/>
- Leonard, M., Pisani-Ferry, J., Ribakova, E., Shapiro, J. & Wolff, G. (2019). Redefining Europe's economic sovereignty. *Policy Contribution*, 9. https://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/06/PC-09_2019_final-1.pdf
- NATO. (2022). *Strategic concept*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
- NATO. (2023). *Joint Declaration on EU-NATO Cooperation*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_210549.htm
- SDG Transformation Center. (n.d.). *Sustainable Development Report*. <https://www.sdgindex.org/>
- Tavares, R. (2008). Understanding regional peace and security: A framework for analysis. *Contemporary Politics*, 14(2), 107–127 <https://doi.org/10.1080/13569770802176853>
- The Global Sustainable Competitiveness Index Report*, 11th edition. (2022). Seoul : SolAbility Sustainable Intelligence Zurich. <https://www.politico.com/f/?id=00000184-d344-da2c-a3af-fb66c4150000>
- The Heritage Foundation. (n.d.). Index of Economic Freedom. <https://www.heritage.org/index/>
- The Social Progress Imperativ. (n.d.). *Social Progress Index*. <https://www.socialprogress.org/social-progress-index-time-series/>
- The World Bank. (n.d.). *Doing Business Data*. <https://archive.doingbusiness.org/en/data>
- Transparency International. (n.d.). *The Corruption Perceptions Index*. <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>
- UN Development Programmer. (n.d.). *Human Development Index*. <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- UNDP & MBRF. (2023). *The Global Knowledge Index, 2022*. United Nations Development Programme and Mohammed bin Rashid Al Maktoum Knowledge Foundation. <https://knowledge4all.com/gki>
- Wolf, M. J., Emerson, J. W., Esty, D. C., de Sherbinin, A., Wendling, Z. A., et al. (2022). *2022 Environmental Performance Index*. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. <https://epi.yale.edu>

-
- World Bank. (2020). *Doing Business 2020*. Washington, DC: World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/75ea67f9-4bcb-5766-ada6-6963a992d64c/content>
- World Economic Forum. (2023). *The Global Risks Report 2023*. 18th Edition. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf?_gl=1*1w4tiut*_up*MQ..&gclid=EAlaIQobChMI8dPuxNmTgAMVGsd3Ch3VNw4WEAAYAiAAEgIjPD_BwE
- World Intellectual Property Organization (2022) *Global Innovation Index 2022: What is the future of innovation-driven growth?* https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2022/index.html
- World Happiness Report. (n.d.) *World Happiness Report*. <https://worldhappiness.report/>